

CONTEXTE LOCALE DE FURNIZARE A BUNĂSTĂRII ȘI ÎNCREDEREA INTERPERSONALĂ ȘI INSTITUȚIONALĂ. O ANALIZĂ ÎN MEDIUL RURAL ROMÂNESC

MIHNEA PREOTESI

Mediul rural românesc avea, la momentul 1989, anumite caracteristici ce au reprezentat premise ale dezvoltării unui model propriu de dezvoltare postcomunistă.

Intrarea, oarecum bruscă și neașteptată, într-o lume cu reguli noi și foarte puțin cunoscute a generat derută acțională și axiologică.

Tipurile de răspuns la schimbarea socială pot fi sintetizate în două mari categorii, și anume: strategii active și strategii pasive de răspuns. În mediul rural românesc tranziția a generat ambele tipuri de strategii de răspuns.

În ceea ce privește analiza pe care o propunem aici, ne interesează ca strategie pasivă, „pasarea” responsabilității rezolvării situațiilor generate de șocurile tranziției către stat, ca principal furnizor și garant al bunăstării, ceea ce generează și întreține, în termenii lui Almond și Verba, o așa numită cultură a dependenței.

În ceea ce privește strategiile active, vom analiza din categoria „rebeliune”, strategia de protest prin refuzul regulilor – după cum vom vedea mai jos, e vorba, mai curând, de o adaptare a acestor reguli și de o respectare parțială a lor.

Ipoteza de bază de la care pornește analiza propusă este aceea că alegerea uneia sau alteia dintre cele două tipuri de strategii amintite, depinde în mare măsură de gradul în care anumite contexte particulare, favorizează sau nu existența unor oportunități/practici informale/ilegale de câștig.

Cuvinte cheie: bunăstare, schimbare socială, încredere interpersonală, încredere instituțională, mediul rural.

CONTEXT ECONOMIC-SOCIAL. PREMISE, IPOTEZE, SURSE ALE ANALIZEI PROPUSE

Pentru mediul rural românesc, momentul 1989 a reprezentat:

– un moment de eliberare de anumite constrângeri, în multe cazuri aberante și greu de suportat;

– un început al unui proces de creștere a incertitudinii, odată cu intrarea, oarecum bruscă și neașteptată, într-o lume cu reguli noi și foarte puțin cunoscute.

Adresa de contact a autorului: Mihnea Preotesi, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România; e-mail: mihneapre1@yahoo.com.

Schimbarea socială reprezintă o temă importantă în literatura sociologică, atât în ceea ce privește cauzele cât și efectele acesteia.

În analizele focalizate pe efectele schimbării sociale, clasificarea acestora urmează logica diferențierii pe trei mari direcții.

Schimbarea socială duce la anomie (Merton), reprezintă o trauma culturală (Stzompka) și este generatoare de riscuri și incertitudine (Giddens).

Tipurile de răspuns la schimbarea socială se structurează pe două coordonate principale: strategii active și strategii pasive de răspuns¹.

În mediul rural românesc, tranziția a generat ambele tipuri de strategii de răspuns.

Ca strategie pasivă, Sztompka dă spre exemplu, pentru țările foste comuniste în tranziție, reînțoarcerea la agricultura de subzistență ca activitate de bază a asigurării traiului zilnic.

În ceea ce privește strategiile active, sunt posibile două categorii de comportamente.

1. Protestul, opoziția, refuzul regulilor – incluse de Sztompka în categoria *rebeliunii culturale*. 2. Migrația externă, ca măsură radicală de răspuns la un context situațional cronic nefavorabil.

În analiza de față ne interesează:

– ca strategie pasivă: „pasarea” responsabilității rezolvării situațiilor generate de șocurile tranziției către stat, ca principal furnizor și garant al bunăstării, ceea ce generează și întreține, în termenii lui Almond și Verba, o așa numită **cultură a dependenței**.

– ca strategie activă, în categoria „rebeliune”, strategia de protest prin refuzul regulilor – e vorba, mai curând, de o adaptare a acestor reguli și de o respectare parțială a lor.

Ipoteza de bază de la care pornește analiza propusă este aceea că alegerea uneia sau alteia dintre cele două tipuri de strategii amintite, depinde, în mare măsură, de gradul în care anumite contexte particulare favorizează sau nu existența unor oportunități/practici informale/ilegale de câștig.

Surse de date:

– datele calitative culese în mai multe cercetări de teren, cercetări realizate în ultimii cinci ani în mediul rural, vizând, între altele, diverse aspecte ale relațiilor interpersonale și ale celor cu instituțiile administrației locale, date ce au configurat anumite ipoteze ce au reprezentat repere orientative ale acestui studiu².

¹ Sinteză după tipologiile lui Merton, Giddens și Stzompka realizată de Bogdan Voicu în Voicu, 2005, p. 109–114.

² Datele au fost culese în cadrul mai multor proiecte la care am participat în cadrul ICCV, și anume: *Sărăcie extremă și Integrare socială*, coord. M. Stănculescu, ICCV, B.M., 2001; *Interacțiunea sărăcie – excluziune socială*, coord. prof. dr. Cătălin Zamfir, ICCV, MMSSF, B.M., 2003; *Impactul social diferențiat al creșterii prețurilor la utilitățile publice*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2003; *Instituția protecției consumatorului din România*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2004; *Politici sociale și economice cu impact asupra consumului populației*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, 2005; *Condiții de viață ale familiilor cu copii din România*, coord. dr. Mariana Stanciu, ICCV, CNCSIS, 2006.

În plus, am ales două localități pe care le-am considerat exemplare în logica demersului propus, în care am realizat studii de caz, subordonate temei enunțate, și anume, comuna Bârnova, jud. Iași, pe de o parte și comuna Bughea de Sus, jud. Argeș, pe de altă parte.

În contextul amintit, comuna Bughea de Sus prezintă următoarele caracteristici:

– existența unor oportunități informale și ilegale de câștig ridicate sugerează o cultură civică cu elemente parohiale și

– **comportamente active de tip „rebeliune”, refuzul sau negocierea aplicării anumitor norme, care au un statut teoretic imperativ și nenegociabil.**

Comuna Bârnova (caracteristici):

– **oportunitățile informale și ilegale de câștig scăzute sugerează o cultură civică dependentă și strategii pasive de răspuns la provocările mediului.**

Așadar, în contextul temei amintite, principalul furnizor de date va fi reprezentat de studiul de caz realizat în comuna Bughea de Sus, jud. Argeș.

Având în vedere faptul că cele două localități aparțin unor arii culturale diferite, pentru a controla influența factorilor regionali culturali³ am introdus în analiză și o localitate aflată în aceeași arie culturală, o comună vecină și, în multe privințe, asemănătoare cu Bughea de Sus, anume, comuna Lerești, jud. Argeș.

PERCEPȚII DIFERENȚIATE ALE AUTORITĂȚII LOCALE.

MODELUL CENTRU – PERIFERIE

În **mediul rural** *persoana* primarului este, în mare măsură, considerată a fi responsabilă de modul în care se configurează relația populației cu administrația locală.

În cazul comunelor întinse, cu multe sate, relația cu administrația locală urmează logica unui model de diferențiere a percepției pe coordonata **centru – periferie**.

Satele centru de comună sunt, în general, cele considerate privilegiate în raport cu celelalte. Excepții: cazul în care primarul este născut într-un sat periferic și se consideră că ar privilegia pe locuitorii acestuia, însă, **în general, satul central, cel unde se află Primăria, este considerat cel privilegiat.**

Există și factori obiectivi care îngreunează accesul populației din periferia comunelor la serviciile și chiar informațiile oferite de administrația locală.

O primă ipoteză ce urmează a fi analizată este aceea că există grile diferite de evaluare a imaginii și activității instituției și persoanei ce o reprezintă, în sensul amintit mai sus. Unul dintre factorii ce modelează atitudini și percepții diferențiate este ponderea activităților informale/ilegale de câștig în economia surselor de asigurare a subzistenței.

³ În sensul analizei dezvoltate de Dumitru Sandu, vezi, de ex., Sandu 1999, p. 85–96 (îmi propun ca, în cadrul temei de plan pe anul 2008, să dezvolt planul teoretic al analizei, pornind de la rezultatele empirice analizate și în relație, între altele, cu teoria ariilor culturale, propusă de autorul amintit).

Comuna Bârnova, jud. Iași

Comuna, aflată în imediata vecinătate a Iașului, este formată din șase sate răspândite în jurul și în vârful a două dealuri, relativ înalte: dealul Repedea și dealul Păun.

Aflată într-un cadru natural de excepție, comuna Bârnova reprezintă **unul dintre cele mai importante obiective turistice din apropierea orașului Iași**.

Mulți ieșeni, în general dintre cei mai înstăriți, și-au construit vile de vacanță sau de rezidență permanentă în această comună.

Dezvoltarea economică a comunei, determinată de această „mișcare” de capitaluri dinspre Iași, nu s-a realizat în mod egal în toate satele comunei. Această dezvoltare inegală a satelor comunei determină, în mare măsură, și percepția diferențiată asupra Primăriei ca instituție, cât și asupra serviciilor oferite de aceasta.

Din analiza datelor calitative obținute dintr-o cercetare de teren realizată în decembrie 2004, având ca temă *accesul la serviciile de interes public*⁴, a reieșit că mulțumiți de activitatea Primăriei sunt cei din satul-centru al comunei, satul Bârnova și o parte dintre locuitorii satului Păun. Cei mai nemulțumiți sunt cei din satele mai sărace, precum Pietrărie, Cercu, Todirel.

Iluminatul public este considerat foarte mulțumitor în Bârnova și Păun și total necorespunzător în Pietrărie sau în Cercu.

Drumurile sunt considerate bune în Păun și Bârnova și total necorespunzătoare în Pietrărie.

Problema principală a comunei este aceea că, fiind foarte întinsă, există sate precum Vișaniul sau Păunul care sunt mai aproape de Iași decât de satul Bârnova, unde se află Primăria de care aceștia aparțin, locuitorii satelor periferice simțindu-se nedreptățiți în raport cu satul-centru, considerat a fi privilegiat de Primărie.

Atitudinea oamenilor: diferențiată față de primar, pe coordonatele amintite.

Sunt așteptări relativ importante în raport cu **activitatea**, dar și în raport cu **bunăvoința** acestuia, de care depind în mare măsură. În special, în ceea ce privește rezolvarea problemelor sociale grave ale multor locuitori ai comunei, se așteaptă „ajutoare”, fie ele sociale sau particulare.

Oportunitățile legale de obținere a veniturilor sunt, la rândul lor, diferențiate pe coordonata Centru – Periferie.

Activitatea de salariat navetist la Iași, cea mai importantă sursă aducătoare de venit este mult redusă în ultimii ani, odată cu disponibilizările masive de personal.

Alternative: creșterea animalelor – oportunități sporite în Bârnova, față de celelalte sate ale comunei:

- oamenii au mai mult pământ și mai bun aici;
- au și mai multe animale și mai multe posibilități să le crească.

Activități informale și nelegale – oportunități relativ restrânse.

⁴ Cercetare exploratorie realizată în cadrul ICCV, în vederea fundamentării unor repere ce au configurat cercetarea, coord. Mariana Stanciu: Politici sociale și economice cu impact asupra consumului populației, ICCV, 2005.

Consecință

Toate aceste elemente reprezintă factori ce generează și întrețin o cultură civică dependentă.

Comuna Bughea de Sus, jud. Argeș

a. Situația de dinainte de 2004

Această comună cuprindea, până la reorganizarea administrativ-teritorială din 2004, trei sate: Bughea de Sus, satul-centru de comună, Albești de Muscel și Cândești, sate răspândite pe o suprafață destul de întinsă, pe un teren accidentat, într-o zonă de munte.

Satul-centru de comună, Bughea de Sus, se află la una dintre extremitățile acestui spațiu, Primăria situându-se, la rândul ei, aproape de extremitatea dinspre orașul Câmpulung-Muscel a acestei comune. În consecință, practic, cu excepția celor care locuiau în vecinătatea șoselei care vine de la Câmpulung, pentru majoritatea locuitorilor comunei, Primăria se află la o distanță de până la 9–10 km. de aceasta – în cazul locuitorilor satului Cândești.

Prezența unei percepții diferențiate asupra serviciilor oferite de administrația locală, după modelul descris mai sus, era alimentată și de un element identitar ce poate fi numit „patriotism ultralocal”, specific fiecăruia dintre cele trei sate amintite. Una dintre concluziile desprinse din discuțiile cu oamenii din aceste sate este aceea că „albeștenii” s-ar considera mai gospodari și mai inteligenți decât cei din Bughea de Sus și viceversa, însă și unii și alții, de comun acord, îi consideră pe cei din Cândești ca fiind cei mai „înapoiați” dintre ei.

Un amănunt istoric important în acest context este faptul că aceste trei sate au fost reunite într-o comună abia în anul 1968, practic, în 2004, revenindu-se la împărțirea administrativ-teritorială anterioară. Percepția diferențiată asupra calității serviciilor de interes public este determinată, precum în cazul descris mai sus, și de factori obiectivi de diferențiere a accesului la aceste servicii. Mai concret, după cum declară secretarul actualei primării din Albești care a fost și secretar al primăriei din Bughea de Sus, „era foarte greu pentru cei din Albești și din Cândești că, indiferent de ce probleme aveau, trebuia să meargă până la Bughea, fie la medic, la dispensar, fie la primărie sau la poliție” (F, 51 de ani, secretară Primărie Albești de Muscel, fostă secretară Primărie Bughea de Sus).

b. Situația de după 2004

Oamenii din Albești, precum și cei din Cândești par a fi mai mulțumiți de noul statut, față de cei din Bughea de Sus. Pe lângă faptul că au (re)câștigat un statut central în comună, albeștenii consideră că Primarul lor este mai competent decât al celor din Bughea, având și „multe relații la Pitești, dar și în străinătate” (M., 63 de ani, locuitor Albești). Ca o consecință a acestei competențe și, în special, a acestor relații, există percepția că, pe de o parte, comunitatea poate beneficia, datorită relațiilor de la Pitești, de bani mai mulți, dar și de alte facilități de la Consiliul județean Argeș, pe de altă parte, relațiile în străinătate, dar și

competența superioară, putând contribui la accesarea mai facilă a unor fonduri europene. Până în prezent, această percepție a populației pare a avea o bază reală, judecând după faptul că în Albești au fost demarate anumite proiecte cu finanțare externă, precum alimentarea cu apă curentă a comunei, cei din Bughea, având planuri similare, însă aflate într-o fază mai puțin avansată, chiar dacă sunt mult mai vechi.

Pe de altă parte, lucru recunoscut și de către unii dintre cei intervievați în Bughea de Sus, chiar dacă fondurile colectate la bugetul local sunt relativ mici în ambele comune, primarul din Albești, din motive precum cele invocate mai sus, reușește să le suplimenteze, dar și să le gospodărească mai bine, ceea ce, de altfel se vede cu ochiul liber în ceea ce privește calitatea iluminatului public sau a curățeniei din cele două comune.

Așadar, problema este **a omului care reprezintă instituția și nu a instituției**, ca atare. Un fapt interesant de remarcat în contextul analizei de față este că **primarul din Bughea, spre deosebire de cel din Albești, este apreciat în special pentru ce nu face, decât pentru ce face**. Dacă, în ceea ce privește ceea ce face, lumea nu este mulțumită, pentru că „*nu prea face nimic din ce a promis*” (B., 47 de ani, locuitor al comunei Bughea de Sus), totuși, oamenii îl apreciază pentru că, spune același interviuat, „*e totuși omenos*” (idem).

Oamenii operaționalizează această apreciere a primarului ca „*omens*” prin faptul că „*îi cam lasă în pace cu amenzile, nu prea se ia de oameni*” (F., 67 de ani, locuitor Bughea de Sus). Asta înseamnă că nu ia măsuri drastice, sau chiar nu ia nici un fel de măsuri, în cazul nerespectării anumitor norme legale. Celor care-și construiesc, sau își modifică locuințele, li se cere, în general, să respecte niște condiții minimale, „înțelegându-se” cu inginerul proiectant, în sensul că se merge pe „**minima rezistență**” în ceea ce privește taxele și proiectul aprobat, în raport cu lucrarea reală executată, aceasta cu acordul tacit sau chiar explicit al Primăriei. Nici în cazul construcțiilor realizate fără nici un fel de autorizație, de altfel, primarul nu prea intervine, deși „*el se plimbă aproape în fiecare zi prin comună și vede cine și ce a mai construit*” (B., 49 de ani, locuitor Bughea de Sus). Cazurile în care oamenii se simt, totuși, obligați să păstreze măcar aparența de legalitate în ceea ce privește disciplina în construcții sunt cele în care sunt certați cu vecinii, iminența reclamării de către aceștia reprezentând o premisă a unei posibile nedorite intervenții a Primăriei. „*Dacă nu era să-l am pe dușmanul ăsta de vecin, nu plăteam eu nici un fel de inginer sau autorizație de construcție, dar așa, mă reclamă ăsta și primarul numai are ce face, că are și el controalele lui*” (B., 48 de ani, locuitor Bughea de Sus, cu casă în reconstrucție totală și proiect aprobat doar de consolidare). Situațiile de acest tip nu par a-și avea explicația în existența unui nivel important de corupție la nivelul instituției Primăriei. Oamenii „se înțeleg” de obicei cu inginerul proiectant care, în schimbul unei suprataxe pentru serviciile oferite, *închide ochii* și își asumă răspunderea, aprobând construcții care depășesc cu mult modestele modificări aprobate prin proiectul inițial. Aceeași flexibilitate în ceea ce privește anumite obligații financiare ale locuitorilor comunei se manifestă și în alte domenii, de exemplu, la plata impozitului pe case și terenuri. Astfel, deși

legea prevede penalități destul de importante pentru întârzierea plății acestui impozit, „*la noi nu se plătesc penalități. Cel, mult, dacă ai întârziat cam mult îi dai o ciocolată domnișoarei care se ocupă cu încasarea banilor și te scutește de penalități, primarul nu se bagă*” (B., 48 de ani, locuitor în Bughea de Sus).

Un alt motiv pentru care primarul este considerat „omenos” este faptul că nu intervine nici în alte situații în care ar trebui să o facă. Un astfel de exemplu îl reprezintă practica folosirii pe scară largă, atât pentru propriul consum, cât și pentru comercializarea pe plan local, alături de lemn, și a altor materiale de construcție naturale, precum nisipul și pietrele din râul Bughea, ce traversează comuna, materiale obținute fără plată și aproape fără restricții, în pofida existenței formale a acestor restricții. Există și cazuri în care această așa numită „omenie” a primarului este dezaprobată de către mare parte a locuitorilor comunei, precum cel al acordării de ajutor social unei părți importante din locuitorii romi ai comunei, fără a ține cont de faptul că aceștia, în general, obțin o sursă importantă de venit din comercializarea lemnului furat din pădure sau obținut pe căi semilegale prin înțelegeri cu pădurarul (ceea ce, de altfel, se întâmplă, pe scară largă și în cazul locuitorilor români ai comunei).

Această dezaprobare are la bază o atitudine **rasistă** a populației față de romii care, în Bughea de Sus, reprezintă o comunitate importantă, atitudine alimentată și de comportamentul sfidător și, în multe cazuri, violent, al acestora.

În concluzie, deși există și suspiciuni de corupție, *explicația acestei aplicări foarte flexibile a legilor menite a controla și reglementa activitatea economicosocială a oamenilor comunei, pare a reprezenta unul dintre elementele de bază ale unui anume tip de strategie electorală, care, până în prezent a dat roade repetate, în special în ceea ce îl privește pe primarul, în mai multe rânduri reale, al fostei comune Albești și actualei comune Bughea de Sus. Așadar, pe de o parte, primarul este ales pentru că-i lasă pe oameni în pace. Pe de altă parte, precum în cazul romilor, acordarea de drepturi, chiar dincolo de limitele legii, poate fi interpretată ca mită electorală, dar și un mod de a-și cumpăra nu doar voturile, ci și liniștea din partea unei comunități etnice numeroase, considerată, în cazul în speță, foarte recalcitrantă și chiar periculoasă. În ceea ce privește voturile, acesta se pare că și-a asigurat, în general voturile romilor, care nu sunt deloc neglijabile, având în vedere proporția ridicată a acestora în totalul populației comunei – este interesant de remarcat că unul dintre argumentele superiorității autoevaluate de către „albeșteni” în raport cu „bughenii” este faptul că la ei nu există romi.*

Pe de altă parte, există și nemulțumiri exprimate fățiș față de anumite acțiuni ale primarului, considerate în unele cazuri ca fiind rezultatul unei „uri personale”, ca în cazul unuia dintre „privatizații” comunei, care i-a fost concurent în alegeri. Datorită acestui fapt, primarul nu vrea să-i aprobe nici măcar montarea unui bec în fața magazinului, nici măcar pe cheltuiala proprie, deși există stâlplul aferent pentru iluminatul public. Pe de altă parte, beneficiarii de ajutor social sunt direcționați să muncească în folosul comunității, în orice alt loc, mai puțin în fața magazinului

respectiv. Din acest punct de vedere, această „simbioză” primar – comunitate de romi din Bughea de Sus, s-ar traduce, în cazul unora dintre acești beneficiari de ajutor social, că „*practic, sunt plătiți din banii Primăriei, să-și facă curat în fața casei lor*” (F., 45 de ani, proprietar magazin Bughea de Sus, soție de fost candidat la Primărie).

Iată, așadar, că, în mediul rural românesc, strategia de „a face” poate contribui, în egală măsură, la consolidarea unei imagini bune a primarului, ca și acest tip de strategie, ilustrat mai sus, de „a nu face”.

Revenind la delimitarea de mai sus, privind percepția diferențiată a activității primarului, după modelul centru – periferie, este interesant de remarcat, în contextul temei analizei de față, faptul că, în cazul comunei Bughea de Sus, modelul pare să funcționeze oarecum diferit. Dacă, în ceea ce privește alte localități din țară, precum cele amintite anterior, cât și vechea comună Albeștii de Muscel, imaginea primarului este percepută cu atât mai critic, cu cât ne îndepărtăm de centrul comunei, în mod corelativ creșterii așteptărilor privind activitatea acestuia, în cazul noii comune Bughea de Sus, oamenii apreciază cu atât mai mult faptul de a fi lăsați în pace cu cât se află mai departe de centrul comunei, reprezentat de sediul Primăriei.

Ipoteza ce va fi analizată mai jos este aceea că factorul esențial care generează și întreține o astfel de funcționare a modelului relațional amintit este reprezentat de contextul favorabil, în mai mare măsură decât în alte zone, unor practici informale și chiar ilegale de câștig. Așadar, pe lângă faptul că există aceste oportunități există, de asemenea și experiența și chiar «tradiția» valorificării practice a acestui context. În consecință, activitățile de tipul celor amintite mai sus dețin o pondere relativ importantă în economia celor generatoare de venit, în zona amintită.

Așadar, în acest context, datele calitative au fost culese cu precădere în zona periferică a comunei Bughea de Sus, reprezentată de cătunul Mălin.

CULTURA CIVICĂ RURALĂ – ÎNTRE PAROHIAL ȘI DEPENDENT

Analizând situația descrisă mai sus, în termenii propuși de Almond și Verba⁵, o putem caracteriza ca fiind produsul unui context economic, politic și cultural ce configurează un tip de cultură civică mixtă, cu elemente parohiale, dependente și participative.

Sătenii intervievați din Bughea de Sus au așteptări, adică sunt orientați către oferta guvernamentală într-o măsură semnificativ mai mare decât față de oferta activității administrației locale.

Guvernul are datoria să îi ajute să-și rezolve toate problemele:

- prin măsuri mai generale, precum crearea de locuri de muncă, sau stoparea creșterii prețurilor;
- prin măsuri particulare, precum controlul modului în care patronii locali respectă drepturile angajaților.

⁵ *The Civic Culture*, Princeton University Press, 1963.

De asemenea, guvernul e obligat să ia măsuri și să îi ajute pe oamenii care au avut de suferit în urma unor calamități naturale, precum inundațiile.

Acest tip de atitudine ce denotă o orientare pronunțată către oferta activității administrației centrale, poate fi considerată un indicator al unei culturi dependente.

Pe de altă parte, primarul trebuie, în principal, să îi lase în pace pe oameni să trăiască așa cum știu, eventual, în afara regulilor impuse de același guvern, atâta timp cât acestea intră în contradicție cu modul lor de viață obișnuit. În fapt, modul în care anumite legi și reguli obligatorii sunt respectate aici, este rezultatul unui compromis ce are în spate o lungă tradiție a negocierii tacite a modului și gradului de respectare a unor norme, de altfel, imperative. Faptul că oamenii încearcă și, într-o oarecare măsură, reușesc să trăiască în afara unora dintre normele imperative ale statului, reprezintă un indicator al existenței unui mixt cultural dependent – parohial.

Dacă luăm în considerare și faptul că prezența la vot este, în general una relativ ridicată, ceea ce denotă existența unor elemente ce pot caracteriza un comportament ce poate fi definit ca activ pe anumite componente ale sale, chiar dacă îndreptat în sensul menținerii unui anumit status-quo, acest mixt al culturii civice locale poate fi definit ca dependent-parohial-participativ.

Există mai mulți factori ce contribuie la configurarea unei asemenea realități. Între aceștia, foarte important în contextul temei propuse aici, este ***gradul în care activitățile ilegale și/sau informale de câștig reprezintă o oportunitate și o practică locală tradițională.***

În cazul de față, din discuțiile cu sătenii poate fi trasă concluzia că acest tip de activități au reprezentat și reprezintă o parte importantă a modului în care aceștia își asigură existența de zi cu zi. Înainte de 1990, oportunitățile informale/ilegale de câștig se concentră în zona marilor fabrici și uzine comuniste din zonă, în special uzina Aro, cu zeci de mii de angajați, dar și minele de cărbuni din jurul Câmpulungului, având alte zeci de mii de angajați din Câmpulung și din toate comunele învecinate, între care și Bughea de Sus (care făcea parte din comuna Albeștii de Muscel).

Așadar, de la Aro se furau, în special, piese de schimb, dar și motorină și benzină, de la mină, șoferii care lucrau în carieră furau motorină, dar și cărbune – semnificativă este povestea unuia dintre cei intervievați care își amintește că într-o noapte a adus cu camionul de la mină niște cărbuni atât de mari încât nu au avut loc într-o curte de câteva sute de metri pătrați și au rupt gardul în momentul în care i-a basculat peste gard.

În aceeași ordine de idei, cei care dețin autoturisme Aro, pentru a obține piese de schimb mai de calitate, așa numitele piese „de fabrică”, în condițiile în care uzina nu mai funcționează de câțiva ani, apelează în continuare la oameni care au lucrat la Aro și care dețin, încă, adevărate depozite de astfel de piese – am avut ocazia să văd într-o pivniță un asemenea depozit și, întrebându-l de ce crede că aici va găsi ceea ce caută, pe cel care venise să caute aici o piesă pe care, de altfel, a și găsit-o, în condițiile în care la magazin nu reușise să o găsească, acesta mi-a răspuns, cu naturalețe, că persoana respectivă a lucrat ani buni la Aro și, „normal că a pardit și el tot ce a putut”.

Dacă Aro s-a închis și activitatea minieră s-a redus semnificativ, au rămas, totuși, câteva firme de transport locale, de unde se fură în continuare, cel puțin motorină. De altfel, am remarcat că între întrebările de bază, ale cuiva care se interesează la un angajat despre condițiile unui loc de muncă oferit de o firmă de acest tip, pe lângă cele privind salariul, se regăsesc cele privind „afacerile” care se pot face cu camionul de la servicii, în ce măsură șeful e „omenos”, sau pur și simplu dezinteresat și îi mai lasă în pace cu controalele și pot face și ei curse în interes personal, sau măcar pot „face rost” de motorină pentru vânzare sau măcar pentru mașinile lor de acasă. Răspunsul este că, în general, se poate....

Odată cu restrângerea drastică a activității industriale, cea mai importantă parte a activităților ilegale/informale de asigurare a traiului zilnic s-au concentrat în zona forestieră. Pădurile sunt devalizate în general în complicitate cu pădurarul – mecanismul este simplu: pentru a avea o acoperire și a da o aparență de legalitate, se taie un bon și se plătește, de exemplu, pentru o anumită cantitate de lemne de foc, și, practic, se taie și se transportă mai mult la fiecare tură și/sau se taie un bon la 2–3 ture. Cei care fură și sunt considerați ca atare adevărați hoți de către sătenii care fură și ei, dar „cu măsură”, sunt țiganii, care fură fără măsură și, în general, fără complicitatea pădurarului, care, de multe ori, nu le poate face față nici cu poliția. Totuși, chiar excedând propriul rasism manifest, când e vorba de țiganii din Bughea de Sus, oamenii recunosc că adevărații hoți sunt cei de la celălalt capăt al firului, beneficiarii mărfii, proprietarii de joagăre mai mult sau mai puțin autorizate – dacă țiganii „fură, totuși, că nu au ce mânca, aștia alții s-au îmbogățit din furat”.

Această tradiție relativ îndelungată de a-și completa veniturile în asemenea moduri, precum cele descrise mai sus, a dus la crearea unor norme și reguli informale ce reglementează acest tip de activități. Astfel, este permis să furi până la un punct, dincolo de care, meriți să fii prins – iată ce spune unul dintre bărbații intervievați despre un cumnat al lui, pădurar, prins cu „găuri mari în gestiune”: „dom'ne, înțeleg, e foarte corect, bagi mâna până la cot, dar dacă tu te lăcomești și bagi mâna până la umăr, e normal că te prinde și ți-o taie”.

Pe de altă parte, și când nu fură oamenii sunt bănuți că fură, orice, de la curent electric, până la mere sau găini din grădina vecinului. Bănuții sunt, pe de o parte, cei care au mai mult decât ceilalți, care au pentru că au furat, fie cei care au mai puțin decât media satului, care trebuie să fure ca să trăiască.

Neîncrederea în oameni și în autorități este relevantă, pe de o parte, de comportamentul oamenilor, pe care i-am analizat în mai multe reprize, pe parcursul a câțiva ani de observație semiparticipativă. Pe de altă parte, oamenii înșiși caracterizează propria comunitate locală ca fiind una în care solidaritatea socială și încrederea interpersonală reprezintă resurse rare.

Aceste aprecieri vizează fie întreaga comunitate – „oameni mai ai dracului ca aici, nu găsești nicăieri”, sau „aici nu se pot asocia doi oameni să facă o afacere împreună că, până la urmă tot se fură unul pe altul, sau măcar se bănuiesc că se fură și tot iese scandal!” –, fie anumite persoane, în special proprii vecini, față de care își

manifestă în mod explicit sau implicit neîncrederea, atât în calitatea lor de buni vecini, cât și în calitatea lor de oameni, în general. Motive ale neînțelegerilor dintre vecini:

– o ulucă bătută strâmb, pe hotar, în favoarea celui care a construit/reparat gardul;

– un cal mănâncă pe sub gard câteva fire de iarbă din curtea vecinului...

Cauza reală a acestor neînțelegeri pare a fi ***neîncrederea alimentată de suspiciuni reciproce asupra naturii și, mai ales, asupra gradului în care aceștia desfășoară activități de sporire a veniturilor, precum cele amintite anterior.***

Lerești – o comună foarte asemănătoare, dar și foarte diferită

Într-un studiu apărut în „Calitatea Vieții” nr. 3–4/1995⁶, autorii fac o comparație între satul Bughea de Sus și un alt sat din apropiere, Lerești, sat ce se înscrie în condiții naturale, economice și demografice relativ asemănătoare. Aplicând un model de evaluare a dinamicii celor două sate, în raport cu dezvoltarea durabilă, autorii concluzionează că cele două așezări se înscriu pe curbe dinamice diferite. Astfel încât, dacă satul Lerești este considerat, la acea dată, ca încadrându-se într-un *model de dezvoltare cu tendințe de evoluție ascendentă*, satul Bughea de Sus, amplasat în condiții naturale și economice asemănătoare, se înscrie într-un *model de stagnare, cu tendință de declin*.

Este interesant de remarcat faptul că rolul determinant în evoluția așezărilor rurale analizate este, conform autorilor citați, cel *psihologic*. Utilizând o metodologie care nu este foarte clar detaliată pe parcursul articolului citat, autorii au aplicat un număr de chestionare vizând aspecte ale satisfacției față de propria localitate și față de calitatea vieții pe care aceasta este capabilă să le-o asigure. În ceea ce privește satul Lerești, locuitorii se declară mulțumiți de condițiile de viață din cadrul localității, apreciind că satul lor dispune de resursele necesare asigurării unei bune calități a vieții. Dimpotrivă, percepția localnicilor intervievați în Bughea de Sus este una negativă în raport cu oportunitățile oferite de localitatea lor, iar atitudinea lor este, mai degrabă, pesimistă. Pe de altă parte, atașamentul locuitorilor față de locul de origine este mult mai mic decât în cazul celor din Lerești.

Conform autorilor amintiți, „starea de spirit care îi caracterizează pe locuitorii din Bughea de Sus este evidențiată și de caracterul mai puțin îngrijit al gospodăriilor și al dotărilor edilitare din arealul localității, influența confortului urban făcându-se mai puțin simțită aici”. Această diferență între cele două localități amintite, cel puțin în ceea ce privește „dotările edilitare” este, de altfel, una evidentă și astăzi.

Este interesant de remarcat și faptul că autorii citați mai sus consideră că „influența factorului psihologic este dublată de aceea a factorilor social-politici și, în primul rând, a celor legislativi-administrativi”.

⁶ Liliana Dumitrache, Gabriela Vintilă, în „Calitatea Vieții”, nr. 3–4/1995.

Comparație Lerești – Bughea de Sus

În opoziție cu atitudinea celor din Bughea de Sus.

Lerești

Atitudinea optimistă a oamenilor, în corelație cu nivelul superior de dezvoltare al comunei, precum și spiritul antreprenorial superior, operaționalizat în inițiative în domeniul turismului și al micilor afaceri industriale.

Concluzie

În Lerești există o mult mai bună valorificare a oportunităților legale de câștig, în condiții istorice, culturale și de mediu foarte asemănătoare.

Toate aceste elemente sunt indicatori ai unei culturi civice cu elemente participative, ce favorizează adoptarea unor strategii adaptative active, ca răspuns la schimbarea socială.

Așadar, putem aprecia că există o adevărată tradiție în Bughea de Sus, atât în ceea ce privește proasta administrare a comunei, cât și în ceea ce privește imaginea mai curând negativă pe care oamenii o au despre localitatea în care trăiesc și despre oamenii care o populează.

Pe de altă parte, oarecum paradoxal, această autopercepție mai curând negativă, este dublată de o evaluare net pozitivă în raport cu celelalte sate din jur, bughenii considerându-se mai cinștiți, mai buni și mai gospodari în raport cu „albeștenii de pe deal”⁷ care ar fi „mai hoți și mai răi – cei mai ai dracului oameni”, și în raport cu cei din Căndești care ar fi „mai proști și mai puturoși”.

Pe lângă acest patriotism ultralocal, un alt factor valorizator, ce generează aprecieri diferențiate este, pe lângă originea etnică – am amintit de atitudinea față de țiganii din sat – originea geografică a oamenilor din sat. Imaginea proastă a bughenilor se transformă într-una bună, dacă se compară cu cea a moldovenilor veniți în sat, care, indiferent de statusul lor socioeconomic actual „tot moldoveni rămân” și a căror „dezhădăcinare” și „replantare” generează un anume dispreț, datorat tocmai reușitei acestui proces de adaptare, pentru că „moldoveanul e ca salcia, unde-l pui, acolo crește”.

Un alt tip de imagine negativă au bucureștenii care și-au construit case de vacanță în zonă. Aceștia sunt numiți, mai mult cu invidie decât cu respect, pe de o parte „boieri”, pe de altă parte, acest termen oarecum pozitiv fiind operaționalizat în apelative precum „puturoși” sau „nemâncați”.

COMPARAȚIA BÂRNOVA – BUGHEA DE SUS SAU CE ELEMENTE ÎNTREȚIN O CULTURĂ MAI DEGRABĂ PAROHIALĂ, ÎN COMPARAȚIE CU UNA MAI DEGRABĂ DEPENDENTĂ?

Spre deosebire de Bughea de Sus, în cazul comunei Bârnova, după cum am amintit anterior, oamenii par a fi orientați, mai degrabă, spre oferta activității

⁷ Specificația respectivă face trimitere la o delimitare ce exista și înainte de a se separa cele două comune.

administrației locale, de la care au așteptări importante pentru viața lor de zi cu zi și pe care o evaluează în mod mai mult sau mai puțin negativ, direct proporțional cu distanța la care locuiesc față de Primăria din satul-centru de comună. În cele de mai jos, mă voi referi cu precădere, în ceea ce privește comuna Bârnova, la satele defavorizate, aflate la periferie și amintite anterior și mai puțin la satul-centru de comună, ce are o poziție privilegiată.

Asemănări

- Ambele comune se află la mai puțin de 10 km de un oraș cu statut de municipiu;
- relieful, în ambele cazuri este unul accidentat;
- infrastructura, în ambele cazuri este relativ subdezvoltată, în special în ceea ce privește dotările și „confortul urban” al locuințelor;
- navetismul la muncă, la oraș, a reprezentat și mai reprezintă încă o componentă importantă a vieții din cele două comunități;
- restrângerea drastică a activității industriale din ambele zone a generat o precarizare a veniturilor obținute din activități de tip salarial, creșterea șomajului, dar și o reorientare a unei părți din forța de muncă din domeniul de stat spre cel particular și, pe de altă parte, de pe piața formală spre piața informală a muncii.

Diferențe

- Principala diferență constă în oportunitățile formale și informale de câștig. Locuitorii din Bughea de Sus au avut oportunități sporite de a se adapta și a răspunde provocărilor tranziției:

- o diferență importantă între cele două localități este, pentru majoritatea locuitorilor, deținerea unei suprafețe mai mari de pământ de către cei din Bughea de Sus, în special fâneață, ceea ce le-a permis să crească un număr mai mare de animale, în special vaci și cai;

- suprafața forestieră pe care se pot desfășura activități la limita sau dincolo de limita legii, este net superioară în zona Bughea de Sus. Pe de altă parte, și controlul acestor activități este mult mai dificil de realizat într-o zonă de munte decât într-o zonă de deal, unde distanțele sunt mai mici și drumurile de acces mai puține și mai ușor de controlat;

- clima mai umedă și rețeaua hidrografică mai bogată, îi favorizează, de asemenea, pe locuitorii din Bughea de Sus, comparativ cu cei din Bârnova.

Pe de altă parte, există și premise diferite în ceea ce privește experiența de dinaintea de 1990 a unor moduri de „rotunjire” a veniturilor salariale, dar și a altor comportamente de negociere și ocolire a normelor, precum cele descrise mai sus.

Experiențele diferite pot explica dezvoltarea unor comportamente adaptative diferite. Mai concret, în cazul celor din Bughea de Sus, au existat anumite premise

ce au favorizat asemenea comportamente, în mai mare măsură decât în cazul celor din Bârnova:

Pe de o parte, faptul că Iașiul este un oraș mult mai mare și mai dezvoltat decât Câmpulungul, a reprezentat o premisă a „atomizării” salariaților, răspândiți în zeci de unități industriale importante. Dimpotrivă, în ceea ce privește Câmpulungul, forța de muncă din zonă s-a concentrat în câteva mari obiective industriale și, mai cu seamă, la uzina Aro, ceea ce a permis existența și perpetuarea unor relații mai apropiate între oameni, fie ei consăteni sau chiar rude, fie simpli colegi sau aflați în relații de subordonare, fapt ce a permis, în mai mare măsură, o exploatare a acestor relații personale în folosul reciproc, prin crearea unor complicități ce permiteau furtul de materiale, de piese și de combustibil.

Pe de altă parte, relieful muntos al zonei Câmpulung a îngreunat controlul unor activități înformale/ilegale în zona forestieră, precum cele amintite mai sus.

În contextul amintit, reacția legitimă de apărare împotriva aplicării unor norme cu efecte aberante și, în multe cazuri, insuportabile, impuse de regimul comunist, a dus la crearea unor mecanisme adaptative care au continuat să fie perfecționate în fața unei alte provocări, la fel de imperative, cea a șocului economic al tranziției.

În altă ordine de idei, anumite comportamente deviante, precum cele amintite mai sus, pot fi considerate legitime, ca răspuns la o agresiune a sistemului, precum cea exercitată în mod concertat de către regimul comunist, în general, împotriva mediului rural, în ansamblu. Această legitimitate excede însă contextul în care a fost validată și întreține anumite moravuri, precum cele amintite, a căror legitimare duce la o acceptare cvasiunanimă, în anumite limite, a unui comportament deviant. Această atitudine permisivă față de astfel de comportamente duce la acceptarea corupției, atitudine pe care Sztompka „o interpretează drept un substitut funcțional pervers pentru încredere”⁸. Conform autorului citat, efectul unei asemenea atitudini este erodarea încrederii interpersonale și instituționale.

Iată deci cum, în mod paradoxal, solidaritatea socială și încrederea interpersonală ce a dus la generarea și întreținerea unor complicități materializate în acțiuni reciproc avantajoase au generat și întreținut un cerc vicios în care, indiferent de inputurile relațiilor interpersonale, output-ul acțiunii unor astfel de mecanisme sociale este erodarea încrederii și solidarității sociale.

Dimpotrivă, în cazul locuitorilor din satele periferice ale comunei Bârnova, lipsa sau existența în mai mică măsură a experienței strategice, dar și a oportunităților de a dezvolta comportamente active pentru a face față anumitor situații, reprezintă premise ale întreținerii unei culturi civice dependente, oamenii fiind solidari în orientarea așteptărilor lor către reprezentanții administrației locale, a căror activitate este evaluată în funcție de gradul în care reușesc să vină în întâmpinarea acestor așteptări.

⁸ Sztompka, apud. Tufiș, p. 128, în B. Voicu, M. Voicu, coord., 2007.

BIBLIOGRAFIE

1. Almond, G., Verba, S., *The Civic Culture*, New York, Princeton University Press, 1963.
2. Dumitrache, L., Vintilă, G., *Un model de evaluare a dinamicii așezărilor umane în perspectiva dezvoltării durabile*, „Calitatea Vieții”, nr. 3–4/1995.
3. Sandu, D., *Spațiul social al tranziției*, Iași, Editura Polirom, 1999.
4. Stanciu, M., coord., *Politici sociale și economice cu impact asupra consumului populației*, Raport de cercetare, ICCV, 2005, disponibil online la www.iccv.ro.
5. Voicu, B., Voicu, M., coord., *Valori ale românilor – 1993–2006*, București, Institutul European, 2007.
6. Voicu, B., *Penuria pseudo-modernă a postcomunismului românesc*, vol. 1, Iași, Editura Expert Projects, 2005.

Romanian rural area had, in 1989, some characteristics that constituted the premises for the development of an unique model of post-communist evolution.

The unexpected and sudden penetration in a world where new rules were applied generated actional and axiological confusion.

The types of responses to the social change can be synthesized in two large categories: active and passive responding strategies. In the Romanian rural area, the transition generated both types of responding strategies.

As regarding the analysis that we suggest here we are interested in the pasive strategy, the “handover” of responsibility of solving the situations created by the transition to the state shocks, as main provider and guarant of the welfare, which generates and maintains, according to Almond and Verba, a so-called culture of dependence.

Concerning the active strategies, we shall analyse the protest by refusing the rules strategy from the “rebellion” category – as we shall further see is more a way to adapt these rules and partially to obey them.

*The main hypothesis for this analysis is the selection of one or other of these two types of strategies depending on the degree to which some contexts enable the existence of **some opportunities/ informal practices/ illegal earning**.*

Key words: welfare, social change, interpersonal trust, institutional trust, rural area.

